

HRVATSKI LEKSIKOGRAFSKI VRHOVI

VELIKI RJEČNIK HRVATSKOGA STANDARDNOG JEZIKA

Zagreb; Školska knjiga, 2015.,
gl. ur. Ljiljana Jojić

Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika (Školska knjiga, 2015), poznat kao VRH, ako govorimo o opsegu, uistinu je vršno djelo među jezičnim priručnicima. Sa 120 000 natuknica, s 4 000 000 riječi na više od 1800 stranica VRH zavidno prednjači u usporedbi s ostalim dosad objavljenim jednojezičnim hrvatskim rječnicima. Gramatički, semantički, leksikološki, normativni i terminološki podaci koje VRH nudi svakomu tko želi bolje znati ili pak naučiti hrvatski jezik, osiguravaju, kako je to akademik Katičić u svojoj recenziji i istaknuo, „iscrpan, vrlo precizan i brižan” prikaz riječi iz svih funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika. Tako golem posao odrađen je zahvaljujući velikoj skupini stručnjaka koji su na njem radili: devetero je obrađivača, petero redaktora, a stručnu redakciju čine četiri članice: Ljiljana Jojić, glavna urednica, Anuška Nakić, urednica, te Nada Vajs Vinja i Vesna Zečević. Usto, istaknuta su imena i petorice recenzenata, redom uglednih jezikoslovaca: Waylesa Brownea, Mislava Ježića, Radoslava Katičića, Augusta Kovačeca i Ive Pranjkovića.

Prvi je dojam da je rječnik nepraktičan, jer je prevelik i pretežak, ali ga spašava digitalna verzija koja je dostupna imao cima rječnika. Čitkosti pridonosi izvrsno tehničko uređenje, detaljni shematski prikaz strukture rječničkoga članka te rubni prikaz abecede koji olakšava pronalazak tražene riječi.

Ipak, ni ovaj, treći po redu veliki rječnik hrvatskoga jezika, nakon Šonjina i Anićeve, bez obzira na timski rad, iskusne leksikografkinje i leksikografe, nije ostao imun na dječje bolesti hrvatske leksikografije. Od pravopisne neujednačenosti, poteškoća u (ne)razlikovanju jedne od dviju riječi, gramatičkih promašaja do nedosljednosti u obrađivanju jednakih primjera, riječi iz zatvorenih leksičkih skupina, problemi su koje nije uspijevao u potpunosti razriješiti ni VRH.

Razumljivo je da tako velika knjiga mora imati raznih pogrešaka pa ni ne čudi što se i VRH suočio s onim najjednostavnijim – s nedosljednosti u pisanju naveska *a* i *e* u pridjevno-zamjeničnoj sklonidbi, kao i u pisanju trotočja. Ipak, očekuje se da rječnik standardnoga jezika bude uzoran u svakom pogledu. Prvi je problem s kojim se leksikograf susreće na početku rada na rječniku uspostava natuknice. Tad se često pita hoće li staviti jednu ili dvije natuknice te u kojem su odnosu homografske natuknice. Jedna od velikih boljki VRH-a, neujednačenost, pokazuje se i u obradi homonimije, odnosno polisemije, što je s jedne strane rezultat izostavljanja naglasaka na natuknici. Budući da natuknica nema obilježen naglasak (on je naveden među gramatičkim podacima), u VRH-u se obročavaju homografske natuknice, a ne samo homonimi, pa stoga iznenađuje odredba u uvodnom dijelu (str. XIII): „Homonimni leksemi obilježeni su eksponentom iza na-

natuknice: to su *homografi* (...), a ne moraju biti *homofoni*.” Kao primjer za obročavanje natuknica navedene su tri natuknice *pas* i četiri natuknice *put*. Te su natuknice primjeri za heterofone i za različite vrste riječi, ali ne i za homonime pa je odredba trebala glasiti da se obročavaju svi homografi. Nepisanje je naglasaka na natuknicama nazadak u odnosu na oba naša velika jednojezičnika. Ako je bio razlog njegova digitalna inačica, opet je nazadak jer je taj problem informatički odavno rješiv, što dokazuje, primjerice, Hrvatski jezični portal.

Razgraničavanje homonimije i poliseimije noćna je mora svakoga leksikografa, ali u rječniku ima tipičnih višeznačnica koje su razbijene na dvije natuknice, i obratno, očiti homonimi obrađeni su kao višeznačice. Kao primjer neka posluže natuknice *sat*, *bol*, *ključ* i *list*. Leksemi *bol* i *list* obrađeni su pod dvjema obročanim natuknicama, dok *sat* i *ključ* imaju samo po jednu natuknicu. Kad je riječ o obradi natuknica *list*¹ i *list*², VRH pokazuje napredak u odnosu na Aničev rječnik: pod *list*² navedeno je anatomsko značenje, koje je kod Anića pod *list*¹, a značenje iz zoologije (tražena morska riba plosnatica iz porodice listovki), koje je kod Anića obrađeno kao *list*², u VRH-u je obrađeno pod *list*¹, imajući na umu zajedničko semantičko obilježje ‘plosnatost’. No, kad je riječ o ostalim trima navedenim natuknicama, tu je VRH ili samo preuzeo već postojeću obradu ili ju je čak pokvario. U VRH-u je jedna natuknica *ključ*, dok Anić ima dvije, apelativ i onim: *ključ* i *Ključ*. Nijedan od tih dvaju rječnika nije prepoznao homonimni par *ključ*¹ i *ključ*², odvajajući značenja ‘izvor, vrelo’ te ‘ključanje vode’, koja se potpuno razilaze od kovinskoga predmeta (*ključ*¹).

Natuknice *sat* i *bol* pokazuju nedosljednost VRH-a u obradi jednakih primjera. U VRH-u postoje, kao i u Šonjinu rječniku, dvije natuknice *bol*: *bol*¹ *im m* (*mn N bolovi*) u značenju ‘osjet tjelesne patnje i trpljenja kao posljedica ozljede ili bolesti’, te *bol*² *im ž* (*mn N boli*) u značenju ‘osjećaj duševne patnje i trpljenja kao posljedica neispunjenja želja ili nenadoknativa gubitka koga ili čega’. S druge strane, jedna je natuknica *sat im m* (*mn N satovi/i*), s tim da množina *satovi* znači ‘uređaj za mjerenje vremena’ te ‘poduka, lekcija’, dok množina *sati* znači ‘mjerna jedinica za vrijeme’ te ‘vremenska jedinica nastave’. Slijedeći rječničku koncepciju, i *sat* bi trebao biti obrađen kao *bol* jer je distribucija značenja vezana uz pojedine oblike (*jaki bolovi*, *boli duše*; *skupi satovi*, *dosadni sati*). Problem je u tom što su to dvije višeznačnice koje imaju promjenjive gramatičke kategorije: *bol* je dvorodovna imenica, a *sat* ima dvostruke množinske oblike, ili, kako Branka Tafra često piše, riječ je o semantičkoj i gramatičkoj višeznačnosti. Dakle, jedino je ispravno da natuknica *bol*, kao *sat* ili pak kao *oko*, bude obrađena kao višeznačnica (a ne kao homonimi!) jer se unatoč pokušaju često fizička i psihička *bol* ne mogu razgraničiti te se, usto, gubi veza sa starijom književnošću u kojoj nema tē značenjske granice, a što je još važnije, ta značenja imaju previše zajedničkoga da bi bila obrađena kao dvije riječi. Kad bi se među hrvatskim govornicima pravila anketa, vjerojatno nitko ne bi vidio dvije riječi.

Primjeri kao što su *bog* – *Bog* i *crkva* – *Crkva* obrađeni su pod jednom natuknicom, kao višeznačnice, iako je u prvom slučaju riječ (barem) o trima (*bog im* – stvoritelj, božanstvo u politeizmu (opća

imenica koja ima množinu), *bog* – usklik, nepromjenjiva riječ, *Bog* – konkretno biće u kršćanstvu, ime koje nema množinu), a u drugom o dvjema riječima, dvjema natuknicama (*crkva im* – posvećena građevina, *Crkva* – konkretna zajednica, kršćanska zajednica), jer je jedno apelativ, a drugo je onim. Da je rječnik koncipiran po tvorbenim gnijezdima, onda bi sadašnja rječnička obrada bila ispravna, odnosno te bi dvije imenice mogle biti u jednom članku.

Osim dvojbi oko određivanja natuknice, leksikograf se susreće s drugim krugom problema – s gramatičkom obradom natuknice. To bi zapravo trebao biti manji problem jer natuknice slijede gramatičku podjelu riječi na vrste. No, kad se pogledaju gramatičke odrednice vrsta riječi uz natuknice, izlazi da baš i nije sve sigurno u vezi s gramatičkom identifikacijom natuknice. Najviše je u rječnicima pogrešaka u određivanju gramatičkih kategorija roda i broja i nepropozvanja njihove promjenjivosti s obzirom na pojedino značenje u višeznačnica. Premda je VRH u tom smislu učinio velik pomak nabolje, nađe se još dosta propusta. Primjerice, natuknica *vodopija* u VRH-u obrađena je kao *im m/ž* (1. onaj koji pije samo vodu, 2. *BOT.*), ali u tom malom rječničkom članku ima više pogrešaka. Natuknica je određena kao imenica *m/ž*, a definicijom ‘onaj koji puno pije’ određuje se muški rod; opći rod imaju neke imenice koje referiraju na osobe obaju spolova (tipičan su primjer imena *Vanja, Saša*), a nemaju ga botanički nazivi. *Vodopija* je naziv biljke ženskoga roda. Uz rod, nešto ni s kategorijom broja nije u redu jer u definiciji naziva „rod jednogodišnjih i dvogodišnjih raslinja i trajnica ...” imenica *raslinje* stoji

u množini, iako ona nema množinske oblike.

Kad je riječ o imenicama na -a koje su ili muškoga roda ili su i muškoga i ženskoga roda, ovisno o tom na što se odnose, npr. *izjelica, poglavica, kukavica* i *kolega*, VRH opet pokazuje odmak od gramatike. Sve četiri natuknice opisane su kao *im m/ž* (opći rod). Jesu li *kolega* i *poglavica* riječi općega roda? Imenica *kolega* ima svoj mocijski parnjak, muškoga je roda, a i *poglavica* je također muškoga roda zbog društvenih razloga, kako je to Stjepan Babić napisao, jer žene nisu nikad mogle biti poglavice, dok su *izjelica* i *kukavica* (kad označuje osobu) općega roda, što je točno. No, *izjelica* ima definicijsku formulu „onaj koji ...” za imenice muškoga roda. Čini se da je definicija natuknice *kukavica* usklađena s gramatičkom odredbom jer pod 1. stoji „onaj koji ...”, a pod 2. „ona koja ...”. No, pod 1. nema gramatičke odrednice, a pod 2. stoji u zagradama *ž*, a tako i pod 3. gdje je *zoonim* i pod 4. gdje je obrađen *fitonim*. Nažalost, propusta je tu više. Postavlja se pitanje jesu li prva dva značenja „ravnopravna” s drugim dvama da budu istoga ranga u semantičkoj hijerarhiji oznaka i nisu li se prva dva mogla naći kao jedno pod definicijom „osoba koja ...”, koja bi obuhvatila i „onaj koji ...” i „ona koja ...”. Možda je to cjepidlačenje, sitnice koje su „normalne” u svakom rječniku, a pogotovo u tako velikom, ali sitnica nije promašaj opisa semantičke strukture toga leksema, odnosno smjera semantičke derivacije. Za naziv ptice zna se da je onomatopejskoga porijekla, a iz opisa ponašanja tē ptice prepoznaje se motivacija za imenovanje čovjeka određenih osobina. Prema tomu prvo je trebalo obraditi zoološko znače-

nje, a onda metaforičko. Natuknica je obrojčana kao *kukavica*¹ pa se može samo nagađati što je u radnoj verziji rječnika bila natuknica *kukavica*² jer je nema u rječniku.

Zanimljiv su primjer natuknice *jugo* i *rak* te uopće imenice koje nemaju punu paradigmu kategorije broja. Kao i Anić (uspoređujemo s njim jer je Ljiljana Jojić bila urednica obaju), VRH razlikuje natuknicu *jug*, koja ima geografsko značenje, od natuknice *jugo*, koja ima meteorološko značenje. Prva je natuknica, *jug*, u obama rječnicima jednako obrađena, dok Anić *jugo* obrađuje kao imenicu muškoga i srednjega roda, a VRH samo kao imenicu srednjega roda – što je ispravnije. Nadalje, u obama je rječnicima navedena množina natuknice *jugo* – *juga*. No, ima li ta riječ uopće svoju množinu? Kako onda glase D, V, L i I tē množine – *juzima*, *juzi/juga*, *juzima*, *juzima*? U rječniku standardnoga jezika natuknice poput *jugo* i *jug* trebale bi biti obrađene kao imenice *singularia tantum*, slično kao što se obrađuju imenice *pluralia tantum*. Uz natuknicu *rak* stoje u gramatičkom bloku i množinski oblici, ali *rak* 'karcinom' nema množinu kao što ju imaju *rakovi* u *loncu* ili možda *svečani frakovi*. Samo su *vrste raka*, a nisu *razni rakovi*.

Dok su u Anića neispravno gramatički određene natuknice *djeca* (*s zb*), *unučad* (*s zb*) i *braća* (*m zb*), dotle ih VRH pravilno određuje kao zbirne imenice ženskoga roda. Zamjerka se može jedino odnositi na neuzimanje u obzir da izvedenice ne preuzimaju cijeli sadržaj motivirajuće riječi pa tako *lišće* nije nikako „skup listova” jer se množinski oblik *listovi* upotrebljava za ostala značenja imenice *list*, ali ne i za botaničko značenje s kojim zbirna imeni-

ca ima tvorbenu i značenjsku vezu. Leksikografi su se u ovom rječniku konačno odlučili i za višerječne natuknice koje se zbog potpune desemantizacije sastavnica ne mogu obraditi ni pod jednom svojom sastavnicom. Ostaje nejasno zašto su tē natuknice dobile gramatičku odrednicu roda kojom se određuje pripadnost imenicama. Sintagma *majčina dušica* nije imenica da bi kao natuknica imala odrednicu ž.

Teškoća pri gramatičkoj identifikaciji ima još. U obradi natuknica *desetak*, *dvadesetak*, *tridesetak*, *četrdesetak* itd. VRH je ponešto preuzeo od Anića, dok je ponešto doradio. Nažalost, i jedno i drugo možemo jedino prikazati kao lošu stranu rječnika. Natuknica *desetak* u obama je rječnicima obrađena kao imenica muškoga roda, čija je množina *dese(t)ci*. Natuknice *dvadesetak* i *četrdesetak* u Anićevu su rječniku obrađene kao imenice muškoga roda, s napomenom da se najčešće ne sklanjaju (*indekl*) te za njih nije navedena množina, kao što je za natuknicu *desetak*. Natuknica *stotinjak* obrađena je također kao imenica muškoga roda te uz nju ne stoji napomena o sklonidbi, dok natuknica *tridesetak* kod Anića ne postoji. U VRH-u su natuknice *dvadesetak*, *tridesetak*, *četrdesetak* i *stotinjak* obrađene, dosljedno, kao imenice muškoga roda koje se sklanjaju i koje imaju svoju množinu (*dvadese(t)ci*, *tridese(t)ci*, *četrde(t)ci*, *stotinjci*). Pohvalno je da je VRHunski tim uočio da nešto kod Anića u toj obradi nije u redu, no neprihvatljivo je, barem u suvremenom jeziku, govoriti o *dvadese(t)cima*, *tridese(t)cima*, *četrde(t)cima* i *stotinjcima*, ali i čudno da se ne primjećuje da je riječ *desetak* (*dvadesetak/tridesetak/četrdesetak/stotinjak*) u rečenici „Na ulici nije bilo ni desetak ljudi” – prilog, dakle

nesklonjiva. Ponekad nam se čini kad otvorimo hrvatske rječnike i gramatike da su rađeni napametno, da ne opisuju stvarno stanje hrvatskoga jezika, nego neko zamrznuto jezično stanje iz nekih davnih vremena.

Koliko su se leksikografi mučili s tim i sličnim natuknicama, pokazuje i obrada natuknica *šezdesetka* i *šezdesetica*, koje su u VRH-u opisane kao sinonimi, gdje je *šezdesetka* obilježena kao riječ razgovornoga jezika. Pitanje je jesu li to sinonimi u standardnom jeziku i upotrebljava li se uopće riječ *šezdesetka* (izuzev kao lokalni naziv autobusne linije Split–Omiš) jer se ne nalazi ni u Akademijinu rječniku, ali ni u Hrvatskoj jezičnoj riznici. U svim se rječnicima, pa i VRH-u, nalaze natuknice koje, čini nam se, imaju funkciju povećati opseg jer su samo pokazatelj tvorbenih mogućnosti hrvatskoga jezika ili su izvučene iz pasivnoga sloja.

Kad je riječ o prepoznavanju leksičkih jedinica, onda je važno istaknuti da je VRH slijedio jezikoslovnu literaturu o brojnim riječima i da je napravio iskorak uvođenjem natuknica *milijun*¹ *im m* i *milijun*² *glav br* (Anić navodi *milijun* samo kao imenicu), pa samim tim navodi i natuknicu *milijunski* kao pridjev nastao od imenice *milijun* te natuknicu *milijunti* kao redni broj nastao od glavnoga broja *milijun*. Anićev rječnik nema natuknicu *milijunti*. Šteta što nisu jednako obrađene i ostale riječi iz te male leksičke skupine brojnih riječi, npr. *milijarda* na istoj stranici.

Nerazumijevanje brojnih riječi vidljivo je u cijelom rječniku počevši od uvodnih napomena u kojima se pod brojevima spominju brojne imenice, brojni pridjevi, umnožni i priložni brojevi. Ovaj rječnik nastavlja s pogrešnim odre-

đivanjem vrsta riječi za mnoge brojne riječi. Tako je natuknica *dvije* postala imenica, ali su imenicama proglašene i natuknice *dvoje*, *četvero* i sl. U osnovnoškolskim se udžbenicima nalazi odredba da se pridjev s imenicom slaže u rodu, broju i padežu pa se sad ne zna kako stoje stvari s tim novim „imenicama”, a ne zna se ni odakle je riječ *dvojica* u VRH-u postala imenica muškoga i ženskoga roda kad je ona oduvijek u hrvatskom jeziku (pa i u Anića) imenica ženskoga roda jednine, i to *singulare tantum*.

VRH ima natuknice iz svih funkcionalnih stilova, s tim da je žargon u uvodu neočekivano proglašen šestim funkcionalnim stilom. Za natuknice koje su dio razgovornoga jezika objašnjava se da su uvrštene one „koje imaju veliku čestotu”, odnosno one koje su svima razumljive, što i nije neki pouzdani kriterij. Tako se u VRH-u, uz primarna značenja, uz natuknice *riba*, *petarda*, *avion* i *banana*, navode i sekundarna koja su svojstvena razgovornomu jeziku. No, da je uvrštavanje semantike razgovornoga jezika u rječnik standardnoga jezika bilo za obrađivače prezahtjevno, pokazuje i to što se uz natuknice poput *riba* i *avion* ne navodi značenje ‘zgodna žena’, iako je ono vrlo prošireno u razgovornom jeziku. Natuknice *lajk* i *lajkati* uvrštene su u VRH, dok natuknice *skajpati* i *selfi* (*selfie*) nisu našle svoje mjesto. Nisu obrađene ni natuknice *avijatičarke* (iako su obrađene natuknice *avijatičar*, *avijatičarka*, *avijatičarski*), *lenonice* te *alkos*. Sinonimija i antonimija imaju svoje istaknuto mjesto u rječničkim člancima. Međutim, čudni su kriteriji uspostavljanja sinonimijskih odnosa među natuknicama, kao što pokazuju ovi parovi: *dječurlija* – *mularija*, *vješala* – *galge*, *hla-*

če – gaće, historija – povijesna znanost, znanost. Ovdje se postavlja vrlo ozbiljno pitanje jesu li to uopće sinonimi u suvremenom standardnom jeziku (mi smatramo da nisu). Drugo je pitanje na koje je teško dati odgovor zašto su baš tê, među mnoštvom drugih kolokvijalizama, žargonizama, regionalizama, riječi, koje ipak nisu svima poznate, uvrštene u *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* – VRH.

VRH otvara mnoga pitanja o tom kamo ide hrvatska jednojezična leksikografija i je li napredovala otkad je objavljeno prvo izdanje Anića. Posebno bi se trebalo osvrnuti na obradu leksičkih sveza uz pojedina značenja u višeznačnica jer je to novina u našim rječnicima, ali i na

njihovu podjelu na poredbene lokucije, sintagmatske izričaje, leksikalizirane lokucije i frazeološke izričaje te na granice među njima. Ostalo je još mnogo nedotaknutih pitanja na koja bi trebalo dati odgovore da se može ocijeniti je li VRH i vrhunsko leksikografsko djelo. U svakom slučaju jest pokazatelj sadašnjih dosega hrvatske leksikografije, odnosno njezin vrh. Bez obzira na kritičke primjedbe, treba pozdraviti svaki novi rječnik jer je, poznato je odavna, leksikografski posao pretežak jer traži poznavanje svih jezikoslovnih disciplina, ali i mnogo više od toga, poznavanje svijeta oko nas. Stoga svima koji su ga radili treba odati priznanje za velik obavljen posao.

Andrea Slišković